

ANITA MAJCHROWSKA

PRACOWNIK SOCJALNY
W SYSTEMIE POMOCY SPOŁECZNEJ
KONCEPCJA ROLI ZAWODOWEJ

Celem artykułu jest przedstawienie charakterystycznych cech roli zawodowej pracownika socjalnego od początków istnienia zawodu, aż po jego współczesną koncepcję. Powodem podjęcia tego tematu jest fakt, iż ze względu na swoją użyteczność i społeczne zapotrzebowanie na usługi tego rodzaju zawód pracownika socjalnego jest obecnie jednym z ważniejszych i intensywniej rozwijających się zawodów ostatnich lat. Uboczne skutki aktualnych przemian społecznych stwarzają ogromne zapotrzebowanie na kompensacyjne działania pracownika socjalnego. Aby jednak poziom świadczonych przez niego usług odpowiadał coraz wyższym wymaganiom stawianym mu zarówno przez odbiorców tych usług, jak i przez szersze struktury społeczne – pracownik socjalny musi posiadać jasno określone kompetencje, dające gwarancję profesjonalnych działań. Stąd tak duży nacisk na opracowanie optymalnego modelu roli zawodowej pracownika socjalnego, obserwowany zarówno w początkowym okresie kształtowania się zawodu, jak i w chwili obecnej. Okazuje się bowiem, iż nie ma „jedynie słusznego” i trwałego modelu – jest on determinowany ogólną sytuacją społeczno-gospodarczą oraz przemianami zachodzącymi w obrębie życia społecznego.

Formowanie się koncepcji roli zawodowej pracownika socjalnego przedstawione zostanie na tle instytucjonalnego jego osadzenia – początkowo w systemie opieki społecznej, a obecnie w systemie pomocy społecznej.

IDEA PRACY SOCJALNEJ

Zawód pracownika socjalnego w dobie szybko postępujących przemian społecznych nabiera szczególnego znaczenia. Jego zadaniem jest bowiem udzielanie wsparcia osobom i rodzinom, które z różnych przyczyn nie potrafią podjąć samodzielnego trudu radzenia sobie z problemami.

Choć jest to „młody” zawód, budujący dopiero swoją tożsamość – ma bogatą tradycję, sięgającą daleko w przeszłość. Historycznie wywodzi się z działalności dobroczynnej realizowanej przez społeczników, ludzi dobrej woli i wielkiego serca. Ich aktywność była kształtowana typowymi dla określonego czasu doktrynami filozoficznymi, etycznymi bądź religijnymi. W średniowieczu pobudzana była przez miłość do Boga oraz chrześcijańskie miłosierdzie dla człowieka i funkcjonowała jako działalność charytatywna, natomiast oświecenie wykształciło nurt świeckiej filantropii wynikającej z umiłowania człowieka. Zawsze jednak przyświecała tym działaniom idea bezinteresownej pomocy drugiemu człowiekowi i chęć czynienia dobra – nie dla zysku, lecz dla społecznej użyteczności. Takie prospołeczne działania były podejmowane z wewnętrznej potrzeby pomocy drugiemu człowiekowi, czasem wręcz chęci poświęcenia się dla innych i wypełniania szczególnej misji na rzecz potrzebujących.

Choć kolejne stulecia przynosiły ewolucję form tej aktywności społecznej, to jednak aż do przełomu XIX i XX w. nie nosiła ona cech działalności zawodowej. Była wówczas działalnością dobroczynną, charytatywną, aktem miłosierdzia chrześcijańskiego czy też świeckiego, a co za tym idzie – cechowała ją spontaniczność, fakultatywność i dobrowolność. Dopiero pod koniec XIX w. zaczęto wypracowywać naukowe metody pracy socjalnej wraz z uznaniem zasady, że miłosierdzie i dobra wola są ważnym, ale nie wystarczającym warunkiem skutecznej pomocy. Przyczyniła się też do tego sytuacja społeczno-ekonomiczna Europy przełomu wieków. Rozwijający się kapitalizm, pociągający za sobą pauperyzację ogromnych rzesz ludności, poszerzająca się sfera ubóstwa – z jednej strony, a z drugiej – towarzyszący procesowi industrializacji społeczny podział pracy i jej racjonalizacja wzmogły wysiłki dążące do zwiększenia efektywności pracy społecznej. Od tego czasu można zaobserwować postępującą profesjonalizację pracy socjalnej, a wraz z nią początki kształtowania się specyficznej roli zawodowej – pracownika socjalnego. Bowiem o ile o tradycjach zawodu możemy mówić już w kontekście średniowiecza, o tyle sam zawód zaczął kształtować się na świecie na przełomie XIX i XX w.

O pracy socjalnej w Polsce, zwanej początkowo służbą społeczną, również możemy mówić już od końca XIX w. Społecznicy, działający na rzecz pomocy innym już w czasie zaborów, byli pracownikami socjalnymi – choć nie w dzisiejszym rozumieniu tego pojęcia, ale przecież istotą ich działania było wspomaganie rozwoju człowieka. Jak zauważa W. Theiss, był to początkowo pracownik socjalny – bojownik, który pod hasłami wyzwolenia społeczno-narodowego prowadził tajną działalność oświatową (Theiss, 1992:48).

Podstawy naukowe i teoretyczne polskiej pracy socjalnej dała H. Radlińska, w specyficznym polski sposób łącząc pracę socjalną z pedagogiką społeczną. Jak pisze K. Wódz: „dążenia do unaukowania działalności opiekuńczej i kulturalno-oświatowej H. Radlińskiej miały wyraźnie określone cele społeczne [...] głosiła przekonanie o społecznych uwarunkowaniach jednostkowego i grupowego upośledzenia rozwoju moralnego i umysłowego, ubóstwa materialnego i kulturalnego. [...] działania wspomagające miały umożliwiać wyrównywanie braków środowiskowych, ich kompensację [...] skuteczne wspieranie grup upośledzonych wymaga zmian systemowych, ekonomicznych i politycznych” (Wódz, 1998:22-23).

Sama Radlińska niejednokrotnie mówiła o pracy społecznej iż: „wydobywanie sił z jednostki i wydobywanie sił z gromad ludzkich – oto istota dzisiejszej pracy społecznej. Usiłuje ona przetwarzać życie zbiorowe i – w związku z nim życie jednostek – przez trud i twórczość, przez siły wszystkich” (Radlińska, 1947:226). Praca społeczna w jej rozumieniu nakierowana była na przekształcanie środowiska, ale jego własnymi siłami (Lepalczyk, Marynowicz-Hetka, 2001:193).

Funkcje pracy społecznej określiła następująco: „jest ona powołana do rozbudzania i organizowania sił ludzkich, do stwarzania i prowadzenia wspomagających się zespołów, do czuwania nad warunkami pracy i bytu, do wyrównywania krzywd, do życzliwej, bezstronnej pomocy bezradności i cierpieniu” (cyt. za: Theiss, 1997:282). Taka praca socjalna zajęła miejsce dawnej filantropii. Ale zasadniczo się od niej różniła. Działała bowiem nie w imię miłosierdzia, lecz – solidarności i interesu ogólnego. „Miłosierdzie stawało przy upadłym, lecz nie szukało, jak to czyni służba społeczna – sposobów ratowania młodzieńca przed upadkiem” (cyt. za: Theiss, 1997:282). Źródłem pomocy społecznej szukała więc Radlińska nie w okazyjnej dobroczynności, ale w konsekwentnej polityce społecznej państwa oraz w ludzkim poczuciu wspólnotowości lokalnej i jej potencjale (Trafiałek, 2001:91).

Dopiero jednak pierwsza w niepodległej Polsce ustawa o opiece społecznej (z 16 sierpnia 1923 roku) dała prawne i instytucjonalne podstawy do rea-

lizacji tak rozumianej działalności pomocowej. Wraz z ustawą w sferę dobroczynności wkroczyło państwo, porządkując, organizując i finansując pomoc. Ustawa porządkowała stan prawny na tym odcinku życia społeczeństwa polskiego, a w połączeniu z innymi przepisami stanowiła podstawę nowego ładu społecznego. Była pierwszą próbą tworzenia zwartego systemu opieki społecznej, integrującego różne formy pomocy i dostrzegającego warstwy społeczne szczególnie tej pomocy potrzebujące. Nowe przepisy radykalnie zrywały z filantropijnym charakterem pomocy i litością nad potrzebującymi – dając jednostce podmiotowe prawo do żądania pomocy w uzasadnionej potrzebie w myśl przepisów ustawy. Ewolucja różnych form opieki i pomocy społecznej była korzystna zwłaszcza z punktu widzenia świadczeniobiorcy. Przede wszystkim zmieniła jego status – nie był on już pokornym, dyskryminowanym petentem, któremu wyświadcza się łaskę, lecz równoprawnym obywatelem, któremu w określonej sytuacji przysługuje pomoc z mocy prawa (Łopato, 1985:3).

Ustawa dała również możliwość powołania osób, których zawodowym obowiązkiem było udzielanie pomocy potrzebującym i wspomaganie ich w trudnych sytuacjach życiowych. Początkowo funkcję tę pełnili opiekunowie społeczni.

2. OPIEKUN SPOŁECZNY W PRZEDWOJENNEJ POLSCE

Jak wyżej wspomniano, historia funkcjonowania pracownika socjalnego w systemie pomocy społecznej w Polsce rozpoczyna się wraz z Ustawą o opiece społecznej z dnia 23 sierpnia 1923 r.

Tam po raz pierwszy odnaleźć można zapowiedź powołania osób, których zadaniem miała być realizacja zadań opiekuńczych określonych w ustawie. Dopiero jednak 5 lat później zostało wydane Rozporządzenie Prezydenta R.P. o opiekunach społecznych i komisjach opieki społecznej z 6 marca 1928 r., na mocy którego w każdej gminie, mieście i dzielnicy – oprócz zatrudnionych tam opiekunów miejskich czy gminnych – powinni pojawić się opiekunowie społeczni.

Wprawdzie już wtedy działali w terenie pracownicy społeczni, rekrutujący się chociażby ze szkoły H. Radlińskiej Studium Pracy Społeczno-Oświatowej, byli to jednak społecznicy działający indywidualnie poza strukturami opieki społecznej. Realizowali hasła „przebudowy środowiska społecznego”, zgodnie z ideami pracy społecznej.

Natomiast osobami instytucjonalnie powołanymi do sprawowania opieki społecznej byli zatrudnieni w Ośrodkach Zdrowia i Opieki opiekunowie miejscy lub gminni oraz współpracujący z nimi terenowi opiekunowie społeczni. Opiekunowie społeczni, których działalność sankcjonowało to rozporządzenie, wybierani byli przez radę miejską na okres 3 lat, a stanowisko to było honorowe i bezpłatne.

Opiekunowie społeczni bardzo ściśle powiązani byli z samorządem, czego wyrazem był chociażby tryb ich powoływania. Zarząd Miejski przedstawiał kandydatów do zatwierdzenia przez Radę Miejską, a przewodniczący Zarządu Gminy lub jego zastępca odbierał od opiekuna społecznego protokółarne przyrzeczenie, że „obowiązki swe spełniać będzie sumiennie i ku pożytkowi powierzonej jego trosce ludności, przestrzegając przy tym przepisów prawa” (Graba-Łęcki, 1936:5).

Opiekunowie społeczni przy pełnieniu swoich obowiązków służbowych korzystali z ochrony prawnej, przysługującej urzędnikom państwowym, a państwowe władze cywilne oraz władze samorządowe zobowiązane były do udzielania im koniecznej pomocy w zakresie ich czynności. Działalność opiekunów społecznych, pełniących swoje funkcje honorowo i bezpłatnie, wspomagała bardzo znacząco pracę opiekunów miejskich, zatrudnionych w działach opieki otwartej. Rola opiekuna społecznego była na tyle znacząca, iż zakładano, że „zna swoje środowisko, może więc lepiej niż osoba pracująca zawodowo rozpoznać potrzeby i wnioskować o udzielanie pomocy” (Gładkowska, 1995:29).

Zadania opiekuna społecznego precyzowało Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z 11 kwietnia 1929 r. Do zadań tych należało:

- a) inicjatywa i współdziałanie z organami gminnymi w zakresie wykonywania opieki społecznej;
- b) czuwanie, by osobom opieki i pomocy potrzebującym była udzielana opieka w granicach obowiązujących przepisów;
- c) badanie z własnej inicjatywy lub na żądanie zarządu gminy osobistych i majątkowych stosunków osób, korzystających lub mających korzystać z opieki społecznej dla ustalenia ich prawa do opieki oraz rodzaju i rozmiarów niezbędnej pomocy;
- d) udzielanie w wypadkach nagłych pomocy doraźnej ze środków na ten cel przez gminę przeznaczonych i w sposób przez nią ustalony;
- e) komunikowanie zarządowi gminy swoich spostrzeżeń i wniosków oraz składanie gminnej komisji opieki społecznej przynajmniej raz do roku sprawozdań z działalności;

f) wykonywanie czynności przekazanych osobnymi przepisami (Dz.U.R.P. 29.267).

W toku realizacji wyżej sformułowanych zadań opiekun społeczny powinien przestrzegać pewnych zobowiązań:

a) zapoznać się z warunkami życia ludności na powierzonym mu obszarze i zwracać szczególną uwagę na wypadki wymagające roztoczenia opieki;

b) winien wystąpić do właściwego organu z wnioskiem o roztoczenie opieki nad osobą rzeczywiście potrzebującą, nie czekając na jej prośbę;

c) przed przystąpieniem z wnioskiem w sprawie roztoczenia opieki winien zbadać stosunki osobiste i majątkowe osoby mającej z opieki korzystać, osobiście w jej mieszkaniu, a także – w razie potrzeby zasięgnąć informacji u krewnych, powinowatych, sąsiadów, w miejscu pracy oraz we właściwych urzędach lub instytucjach;

d) zebrane informacje opiekun społeczny powinien zaprotokółować i przesyłać do Zarządu Gminy wraz z wnioskiem co do rodzaju i zakresu niezbędnej pomocy (jeżeli takową uważa za zasadną);

e) w razie braku uprawnień do świadczeń z pomocy społecznej – a prawa do nabycia ich z innych źródeł – obowiązkiem opiekuna jest dokładne poinformowanie petenta o przysługujący mu prawach (Dz.U. nr 29, poz. 267; Dz.U.R.P. nr 30, 291; Dz.U.R.P. nr 43, poz. 358).

Z zakresu zadań opiekuna społecznego wynikało, iż był on zobowiązany do przeprowadzenia diagnozy środowiskowej, do zbierania informacji o sytuacji materialno-społecznej podopiecznych (dziś nazywa się to wywiadem środowiskowym), uzupełniania tych informacji co pewien czas (aktualizacja wywiadu), wnioskowania zakresu i rodzaju pomocy, prowadzenia doradztwa oraz, oczywiście, prowadzenia dokumentacji i sprawozdawczości realizowanych działań.

Mało jest opracowań z tamtego okresu dotyczących wzoru osobowego ówczesnych opiekunów społecznych. Funkcjonujący w strukturze opieki społecznej, instytucjonalnie przyporządkowani samorządom, społeczeństwu kojarzyli się raczej z urzędnikami niż działaczami społecznymi. A przecież byli pracownikami społecznymi, takimi których Radlińska nazywała „inżynierami społecznymi”, bowiem poprzez swoją pracę przekształcali rzeczywistość społeczną.

Tacy ludzie musieli przede wszystkim mieć na bardzo wysokim poziomie własną samosterowalność, bowiem: „w służbie społecznej kontrolą i sądem poczynań i działania pracownika jest jego własne sumienie” (Schultz, 1938:96). Ta sama autorka wspomina też o powołaniu, które w służbie spo-

łecznej jest szczególnie cenne, bardziej niż w każdej innej dziedzinie życia. Powołanie będzie mieć najpewniej altruista – ale jak zauważa I. Schultz – i sam altruizm może się okazać szkodliwy: „potrzebna jest tu równowaga serca i rozumu, nie można bowiem zapominać, że i sercem można skrzywdzić” (Schultz, 1938:96).

Opiekunowie społeczni, którzy nieodpłatnie, poświęcając własny czas i siły, dokonywali społecznej diagnozy, odwiedzali rodziny, sprawdzając ich sytuację domową (nierzadko katastrofalną) i planowali dla nich pomoc, musieli słyszeć jakiś głos powołania, inaczej nie decydowaliby się na tak trudną pracę.

Można się spodziewać, iż istotą postawy pracownika społecznego była rozumna, świadoma swojej roli wychowawczej życzliwość do człowieka, oparta na zrozumieniu jego potrzeb i możliwości, mająca na celu poszanowanie godności ludzkiej. Dlatego też opiekunem społecznym mogła być tylko osoba głębokiej wewnętrznej wartości i ogromnej wewnętrznej wytrzymałości (Schultz, 1938:98).

Pomimo niewątpliwej wartości pracy opiekunów społecznych należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż prawną postawę ich działań stanowiła ustawa o opiece społecznej, a założeniem tej ustawy, jak sama nazwa wskazuje, była jedynie opieka nad osobami w trudnej sytuacji. Już J. Starczewski pisał w 1938 r., iż ustawa ta „nie stanowi całkowitego przełomu między okresami dobroczynności a opieką społeczną, wprowadza bowiem tylko jedną istotną zmianę – zastępuje fakultatywność, która była cechą dobroczynności obowiązkiem udzielania świadczeń z funduszy publicznych” (Starczewski, 1938:2). Natomiast zasada działania jest taka sama: wkracza się dopiero wtedy, kiedy już kryzys miał miejsce. Taki też był model działania opiekuna zarówno miejskiego, jak i społecznego. Jego działania były reakcją na nieszczęście człowieka, nie starały się natomiast tym nieszczęściom zapobiec. Zadaniem opiekuna była identyfikacja potrzeb i braków, które należało zaspokoić, natomiast nie były podejmowane działania profilaktyczne, zapobiegające na przyszłość sytuacjom wymagającym pomocy. Również rola podopiecznego sprowadzała się raczej do biernego odbiorcy świadczeń, nie angażowanego we współpracę z opiekunem społecznym.

3. KADRY POMOCY SPOŁECZNEJ W OKRESIE POLSKI LUDOWEJ

Rozwój instytucji opiekunów społecznych przerwała II wojna światowa, choć oczywiście nie zaprzestali oni swojej działalności. Wojna powodowała biedę, sieroctwo i niemożność zaspokojenia nawet podstawowych potrzeb, stąd instytucje opieki społecznej nabrały wówczas szczególnego znaczenia.

Pierwszy okres po wojnie – nazywany okresem „ratownictwa społecznego” – wiązał się z usuwaniem skutków działań wojennych i okupacji na ziemiach polskich. Wówczas działania koncentrowały się na zaspokojeniu elementarnych potrzeb w zakresie odżywiania, zapewnienia opieki zdrowotnej, mieszkania itd. W tym też czasie tworzyły się nowe struktury opieki społecznej. Powołane zostało wówczas Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej (1945 r.) oraz wydziały opieki w urzędach wojewódzkich, a także społeczne Komitety Opieki Społecznej (Góra, 1989:32).

Cały czas toczyły się również dyskusje dotyczące miejsca i roli pracowników społecznych w powojennej Polsce. W 1947 r. H. Millerówna-Csorbowa tak określała ogromną rolę pracownika społecznego: „Kto może dopomóc w odnalezieniu właściwego miejsca gromadzie ludzkiej w takich momentach? Kto jest powołany do przodownictwa w nowych formach życia społecznego? Kto daje podstawy pod nowe wartości społeczne? Kto ułatwia przystosowanie się do nowych wymagań życia? Pracownik społeczny” (Millerówna-Csorbowa, 1947:15).

Zmieniał się powoli model pracownika społecznego. Ogromne zapotrzebowanie na pomoc wymagało dobrego przygotowania merytorycznego oraz odpowiedniego wyposażenia psychicznego, które miały zwiększać efektywność działań pomocowych. Według cytowanej wyżej Millerówny-Csorbowej: „działalność społeczna wymaga przygotowania, jest to zawód, a nie tylko «powołanie serca», technika organizowania życia ludzkiego jest umiejętnością wymagająca opanowania techniki specjalnej – kunsztowniejszej aniżeli technika jakiegokolwiek sztuki...” (Millerówna-Csorbowa, 1947:16). Na pracowniku opieki społecznej spoczywał cały ciężar i odpowiedzialność za właściwą ocenę występujących potrzeb, za używanie środków, wybór form i za zastosowanie odpowiednich metod opiekuńczych w poszczególnych wypadkach (Dinter, 1947:286).

Brak wykwalifikowanej kadry był bolączką ówczesnej opieki społecznej. Nie było bowiem w zasadzie żadnej szkoły zawodowej przygotowującej specjalnie do pracy w opiece społecznej. Istniejące – przygotowywały pracowników społecznych, ale częściej do pracy z dziećmi, młodzieżą i rodziną.

Najwartościowsza z nich – Studium Pracy Społeczno-Oświatowej – była szkołą akademicką, a tym samym dostępną tylko ograniczonej liczbie słuchaczy. Być może z tego powodu, iż jak twierdzili niektórzy: „Idea dobroczynności – filantropii silniejsza była w Polsce, aniżeli idea zawodowego kształcenia” (Millerówna-Csorbowa, 1947:16). W zasadzie nie było wówczas żadnych wymagań co do kwalifikacji zawodowych osób pełniących funkcje opiekuńcze. Pracowników opieki społecznej obowiązywały jedynie ogólne normy ustalone dla pracowników administracji, które z pewnością nie wystarczały w dziedzinie opieki (Dinter, 1947:290). Już bowiem wówczas wiele osób, którym bliska była idea pracy społecznej, zauważało, że obsługa opieki społecznej wymaga od pracownika przygotowania zawodowego i umiejętności sprawowania pracy opiekuńczej oraz specjalnej postawy. Przygotowanie zawodowe to poznanie nauk, które dają rozumienie spraw związanych z pracą opiekuńczą. Działalność opiekuńcza jest umiejętnością zastosowania zdobyczy i metod kilku dyscyplin naukowych, np. pedagogiki społecznej, higieny, higieny społecznej, psychologii, socjologii, polityki społecznej itp. Poznanie nauk mających zastosowanie w opiece społecznej jest konieczne i stanowi niezbędne wyposażenie pracownika w „narzędzie pracy” (Dinter, 1947:287).

Konieczność fachowego przygotowania kadr postulowała wówczas również Radlińska, która chociaż proponowała włączenie do pracy czynników obywatelskich i ochotniczych działaczy, to i tak ich pracę uzupełniać i wspierać mieli specjaliści – zawodowi „pomocnicy społeczni”. Specjalne wykształcenie społeczne miało ich uzdalniać nie tylko do stawiania celów, lecz również do sprawności w ich osiągnięciu (Radlińska, 1947:283). Dużo większą rolę niż do przygotowania zawodowego przywiązywano do osobowości, predyspozycji psychicznych i postawy pracownika społecznego. Postawa pracownika społecznego to właściwy stosunek do przedmiotu swojej działalności – do człowieka i do środowiska społecznego.

Powojenny opiekun społeczny to: „czujny, wrażliwy, bystry kierownik tych wszystkich, którzy chwilowo stracili orientację w chaosie stosunków obecnych, to rzeczowy doradca, umiejący w każdej sytuacji życiowej podsunąć możliwość wyjścia, ułatwiający znalezienie słusznych rozwiązań” (Szymańska, 1946:67-68). Ale też musi być „żywym człowiekiem, czującym głęboko (bez sentymentalizmu), myślącym logicznie, trzeźwo i umiejącym zsyntetyzować te czynniki w swoim stosunku do potrzebującego pomocy. Pracownikowi społecznemu grożą jego własne nerwy, rozdrażnienie, niecierpliwość, zobojętnienie. To są pomniejszyciele wydajności jego pracy...” (Szymańska, 1946:29).

Wydaje się jednak, iż brak zawodowego szkolnictwa w powojennej Polsce był ważną, ale nie jedyną przyczyną z reguły niskich kwalifikacji osób zatrudnionych w opiece społecznej. Równie istotną rolę pełniło przeświadczenie o tym, iż dobra wola, serce i chęć działania będą wystarczającym czynnikiem gwarantującym skuteczną pomoc. Idea odrębnego zawodu pracownika społecznego bardzo wolno zyskiwała społeczne zrozumienie. Nie wszyscy, tak jak Millerówna-Csorbowa, uważali w tamtym czasie, że „[...] wielkie i trudne zadania nie mogą być wykonane jedynie przy dobrej woli i jak największych walorach osobistych człowieka. Skuteczność działania zależy od techniki posiadanej przez pracowników społecznych, a brak kwalifikacji i przygotowania fachowego powoduje wielkie szkody moralne i społeczne, przewyższające znacznie koszt przygotowania kadr wyrobionych specjalistów” (Millerówna-Csorbowa, 1947:16).

Najbardziej znaczącym momentem dla rozwoju kadr opieki społecznej i samego systemu opieki w powojennej Polsce było reaktywowanie na nieco innych zasadach niż w okresie międzywojennym instytucji opiekunów społecznych. Uchwała nr 92 Rady Ministrów z 5 marca 1959 roku (MP nr 32, poz. 145) oraz Zarządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 27 października (MP nr 93, poz. 496) określały warunki, teren działania, sposób powoływania oraz zadania terenowych, zakładowych i specjalistycznych opiekunów społecznych, nadając im szerokie prerogatywy w podejmowaniu działań opiekuńczych w terenie. Jednocześnie zobowiązywała administrację państwową do udzielania wszelkiej pomocy w realizacji wniosków przedstawionych przez opiekunów (Wódcz, 1982:30-31).

Na szczeblu powiatu (miasta, dzielnicy) powołano opiekunów etatowych, funkcjonujących przy prezydiach rad narodowych. Kierowali oni pracą opiekunów terenowych, działających w terenie (wieś, dzielnica) i pełniących swe obowiązki honorowo.

Osoby pełniące funkcje opiekunów powiatowych (miejskich i dzielnicowych) powinny mieć wyższe wykształcenie oraz dwuletnią praktykę zawodową lub średnie wykształcenie oraz pięcioletnią praktykę zawodową. Dodatkowo należało uwzględnić dotychczas pełnioną funkcję oraz uzdolnienia osoby i jej postawę społeczną (MP nr 93, poz. 496).

Kandydaci natomiast na terenowych opiekunów społecznych, tj. pełniących funkcję honorowo i bezpłatnie, powinni wykazać się nieposzlakowaną opinią moralno-polityczną, doświadczeniem w pracy społecznej, znajomością środowiska, w którym zamierzają prowadzić swoją działalność, mieć ukończone

25 lat oraz wyrazić zgodę na objęcie proponowanej funkcji społecznej (MP nr 93, poz. 496).

Zakres działania, jaki wyznaczyło opiekunom rozporządzenie, był bardzo szeroki: bezpośrednie organizowanie i prowadzenie w ramach obowiązujących przepisów na terenie objętym ich zakresem działania akcji pomocy społecznej, ukierunkowanej przede wszystkim na:

1. opiekę nad rodziną jako całością – chodziło tu o wszelkie działania mające na celu niedopuszczenie do rozbitcia rodziny i wzmocnienia jej funkcjonowania;

2. opiekę nad dziećmi i młodzieżą, a szczególnie nad sierotami, dziećmi chorymi, upośledzonymi fizycznie i umysłowo, zaniedbanymi – poprzez stwarzanie jej warunków wychowania i opieki we własnej rodzinie – a w ostateczności w ośrodkach opiekuńczych;

3. opiekę nad niezdolnymi do pracy, szczególnie ludźmi starymi, chorymi, inwalidami poprzez zapewnienie im wsparcia w najbliższym im środowisku (Kuczkowska, 1959:111-112, MP, nr 93, poz. 496).

Do pomocy w realizacji wyżej wymienionych zadań – jak wynika z rozporządzenia – opiekunowie etatowi mieli sieć opiekunów terenowych. Zakres ich działania był taki sam jak opiekunów etatowych, inne były jednak role, jakie wypełniali przy ich realizacji. Swoje zadania opiekunowie terenowi wypełniali przez:

1. rozpoznanie potrzeb materialnych, socjalnych, zdrowotnych i wychowawczych, występujących indywidualnie lub zbiorowo w bloku, osiedlu, gromadzie, wsi;

2. odwiedzanie rodzin w domach, ujawnianie przypadków wymagających interwencji właściwych organów państwowych (np. władzy opiekuńczej, oświaty itp.) i ustalanie odpowiednich form pomocy dla poszczególnych rodzin lub osób;

3. organizowanie siłami miejscowego społeczeństwa lub organizacji społecznych oraz organów służby zdrowia, pomocy pielęgniarskiej, pomocy w nauce, drobnych usług itp.;

4. zgłaszanie konkretnych wniosków w zakresie pomocy społecznej i działalności opiekuńczej do właściwego powiatowego (miejskiego, dzielnicowego) opiekuna społecznego bądź też bezpośrednio do zainteresowanych organów władzy i administracji państwowej lub organizacji społecznych (MP nr 93, poz. 496).

Taka rola w działalności pomocowej wskazuje na to, iż terenowi opiekunowie społeczni w myśl rozporządzenia mieli wspomagać i uzupełniać wio-

dącą rolę opiekunów etatowych. Ich działania miały koncentrować się na diagnozowaniu środowiska i planowaniu pomocy, natomiast ostateczne decyzje i działania pomocowe należały do opiekunów etatowych.

Tak postawione zadania opiekunów społecznych wskazują na nowe spojrzenie na opiekę społeczną. Jest to już nie tylko opieka, ale pomoc, zakładająca zarówno zapobieganie powstawaniu sytuacji kryzysowych, współpracę osoby potrzebującej pomocy w rozwiązywaniu jej problemów, jak i stawianie na usamodzielnianie się osób i rodzin.

Pojawiające się w tamtym czasie opracowania dotyczące pomocy społecznej (choć formalnie obowiązywała ustawa o opiece społecznej) i samych opiekunów społecznych podkreślały konieczność dwóch kierunków działań: 1. bezpośredniej walki ze zjawiskami szkodliwymi społecznie, 2. zapobiegania ich powstawaniu poprzez profilaktykę, tj. wczesne rozpoznawanie złej lub nienormalnej sytuacji osób, rodzin czy całych środowisk oraz usuwanie przyczyn powodujących tę sytuację. Potwierdza to J. Łopato, pisząc: „zorganizowanie sieci opiekunów społecznych umożliwiło przejście do etapu pomocy aktywnej. Bierne oczekiwanie na osoby potrzebujące wsparcia zastąpiono penetracją środowiska przez kilkudziesięciotysięczną armię społeczników” (Łopato, 1987:11).

Istotą systemu opieki społecznej opartej na sieci opiekunów społecznych było powiązanie w jedną całość działalności społecznej wielotysięcznej armii ludzi dobrej woli z planową działalnością opiekunów etatowych, powołanych do pełnienia funkcji opieki społecznej. „Terenowi opiekunowie to «oczy i uszy» systemu. Dzięki nim, docierającym do potrzebujących – pomoc dociera do ludzi nie proszona, nie okupiona poniżeniem” (Bukhsdorf, 1965:5).

W połowie lat sześćdziesiątych zrodziła się również idea utworzenia ośrodków opiekuna społecznego, które w swoim pierwotnym kształcie miały odgrywać rolę wspomagającą działalność opiekunów społecznych (Wódcz, 1982:31). I choć pierwsze takie ośrodki powołano już w 1963 r., to dość szybko rozpadły się z braku podstaw prawnych. W 1969 r. ukazała się w tej sprawie instrukcja nr 1/69 Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej, która konkretyzowała działalność ośrodków opiekuna społecznego, organizowanych przy przychodniach obwodowych, w ścisłym związku ze służbą zdrowia (Łopato, 1987:11). Bardzo szybko okazało się, iż ośrodki te pełniły wiodącą rolę w działalności opiekuńczej. Zatrudniały oprócz pracowników socjalnych także specjalistów: prawnika, socjologa, pedagoga i psychologa.

Nowością było również tworzenie struktury opiekunów specjalistycznych, zajmujących się określoną kategorią osób lub spraw, a w 1964 r. rozpoczęto

także powoływanie opiekunów w zakładach pracy. Spośród najaktywniejszych opiekunów wyłoniono wówczas tzw. opiekunów gromadzkich, którzy stali się łącznikiem między opiekunami terenowymi a opiekunem powiatowym (Łopato, 1987:11).

Działalność opiekunów zarówno etatowych, jak i społecznych nie była jedynie pasmem sukcesów. Niedociągnięcia organizacyjne, brak jasnego zakresu zadań etatowych opiekunów, niskie zarobki powodowały dużą fluktuację w zawodzie, a tym samym niską efektywność pracy. Bardzo szybko okazało się również, iż kompetencje osób zajmujących się pomocą społeczną nie są wystarczające i nie gwarantują dostatecznej jakości działań pomocowych. A zadania, jakie postawiono przed opiekunami społecznymi, wymagały od nich szerokiej wiedzy zarówno fachowej z zakresu opieki społecznej, jak i psychologicznej, gerontologicznej i socjologicznej.

Sytuację zmieniły utworzone w 1966 r. pierwsze szkoły pracowników socjalnych, przygotowujące wykwalifikowaną kadrę do wykonywania zadań z zakresu opieki społecznej. Wówczas stopniowo wykształceni pracownicy socjalni przejmowali obowiązki związane z diagnozowaniem potrzeb opiekuńczych i opracowywaniem planów pomocy, opiekunom społecznym zaś pozostawiono przede wszystkim funkcje doradcze, rozpoznanie środowiska, określanie skali potrzeb (Wódz, 1998:47).

Od tego momentu możemy mówić o pracowniku socjalnym i zawodzie pracownika socjalnego, bowiem zgodnie z Zarządzeniem Ministra Oświaty z 4 listopada 1966 (nr SZ2-0101-48/66) w sprawie zmiany nomenklatury zawodów i specjalności – zawód pracownika socjalnego został oficjalnie włączony do nomenklatury zawodów wymagających średniego wykształcenia zawodowego (Dz.Urz. nr 16, poz. 193).

Rozpoczęty został proces zastępowania ochotniczej kadry opiekunów społecznych profesjonalistami przygotowanymi do kompetentnego udzielania pomocy. Problemy opieki społecznej już w 1960 r. włączone zostały do Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej w związku z likwidacją Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. W 1975 r. na mocy rozporządzenia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 30 czerwca powołane zostały Zespoły Opieki Zdrowotnej, a w ich ramach – działy służb społecznych. Do działów służb społecznych włączone zostały ośrodki opiekuna społecznego. Pracownicy socjalni byli zatrudnieni bądź w ośrodkach opiekuna społecznego, bądź w przychodniach rejonowych lub ośrodkach zdrowia.

W strukturach służb społecznych wiodącą rolę zaczął odgrywać pracownik socjalny. Według definicji Mikulskiego z tamtego okresu pracownik socjalny

to: „specjalista zajmujący się zawodowo zaspokajaniem potrzeb socjalnych człowieka za pomocą metod pracy socjalnej” (Mikulski, Gulda, 1981:13). Do jego obowiązków należało m. in. diagnozowanie potrzeb w dziedzinie pomocy społecznej, ustalanie sposobów i planów pomocy zainteresowanym, organizowanie i prowadzenie we współpracy z właściwymi organizacjami społecznymi pracy socjalnej w środowisku, opracowywanie wniosków dotyczących problemów socjalnych gminy lub rejonu, organizowanie działalności opiekunów społecznych i udzielanie im pomocy merytorycznej i organizacyjnej. Do zadań pracowników socjalnych zatrudnionych w ośrodkach opiekuna społecznego należała również stała współpraca ze służbą zdrowia, lekarzem, pielęgniarką środowiskową oraz placówkami pomocy zamkniętej (Wódz, 1998:48).

W nowej strukturze zmieniła się rola opiekuna społecznego. W jego gestii pozostało: sygnalizowanie właściwym służbom społecznym występowania przypadków wymagających pomocy z zewnątrz, bezpośredni kontakt z osobami korzystającymi z różnych form pomocy, prowadzenie wstępnej diagnozy społecznej, np. w formie wywiadów z samym zainteresowanym czy też z jego rodziną lub sąsiadami. Były to więc czynności o charakterze diagnostyczno-przygotowawczym. Natomiast właściwa diagnoza potrzeb opiekuńczych wraz z indywidualnym planem pomocy dla konkretnego podopiecznego była już zadaniem pracownika socjalnego zatrudnionego w ośrodku zdrowia bądź ośrodka opiekuna społecznego (Wódz, 1982:35). Świadczy to o stopniowym zastępowaniu czynnika obywatelskiego, jakim byli opiekunowie społeczni, przez zawodową służbę socjalną, przygotowaną merytorycznie do wypełniania zadań opiekuńczych.

Sytuacja prawna pracowników socjalnych była niejednolita ze względu na zróżnicowanie strukturalne i organizacyjne służb i osób zajmujących się pomocą społeczną. Pracownik socjalny mógł pracować w wielu instytucjach służby społecznej, w opiece i pomocy, ubezpieczeniu społecznym, w instytucjach kulturalno-oświatowych, w psychiatrii i gerontologii, w służbach penitencjarnych, ruchu młodzieżowym, we wszystkich instytucjach, których celem jest dobro jednostki, grupy lub środowiska społecznego. W zależności od instytucji, w której był zatrudniony, funkcjonował w grupach zawodowych o różnym nazewnictwie: asystent socjalny, instruktor, wychowawca, animator społeczno-kulturalny, doradca itp.

Warto zwrócić uwagę na to, iż konotacja pojęcia *pracownik socjalny* używanego w Polsce nie do końca pokrywała się z występującą w innych krajach. Zgodnie z tradycją polską pojęcie *pracownik socjalny* używane było

w tamtym czasie w znaczeniu szerszym i odpowiadało mu określenie *pracownik społeczny*, które raczej oznaczało postawę i aktywność społeczną niż sytuację i nomenklaturę zawodową, choć w rejestrze zawodów pracownik socjalny już się wówczas znajdował (Lepalczyk, Marynowicz-Hetka, 1990:9).

Można było wyróżnić wówczas zawodowe służby socjalne – osoby przeszkolone i pobierające wynagrodzenie za działalność opiekuńczą, oraz ochotnicze – opiekunów społecznych, pracujących honorowo i bezpłatnie. Organizacyjnie jednak obie te struktury bardzo silnie były ze sobą powiązane (Matey, 1988:37).

Podstawę prawną działań pracowników socjalnych w Polsce w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. stanowiła ciągle przedwojenna ustawa o opiece społecznej z 1923 r. oraz rozporządzenia Ministra Pracy w sprawie opiekunów społecznych z 1959 r. Dodatkowo w latach siedemdziesiątych wydano kilka instrukcji Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej porządkujących pracę pracowników socjalnych w strukturach służby zdrowia, ale te decyzje administracyjne w zasadzie nie miały wagi aktów prawnych (Matey, 1988:36). Brak jasno określonych prawnych podstaw dla pracy pracowników socjalnych nie sprzyjał rozwojowi zawodu pracownika socjalnego ani budowaniu jego tożsamości i pozycji.

Duże znaczenie dla tej kwestii miało przyjęcie decyzją Prezydium Rządu z 23 marca 1973 r. programu rozwoju ochrony zdrowia i opieki społecznej. Program ten zakładał systematyczny rozwój sieci pracowników socjalnych zatrudnionych w rejonach zapobiegawczo-leczniczych i gminnych ośrodkach zdrowia. Program ten przewidywał stały wzrost zatrudnienia pracowników socjalnych w środowisku, gdzie docelowo przewidywano, iż na jednego pracownika socjalnego będzie przypadać nie więcej niż 3,5 tys. mieszkańców. Rzeczywiście – o ile w roku 1974 na jednego pracownika socjalnego przypadało ok. 35 tysięcy mieszkańców, o tyle 10 lat później, w 1984 – już tylko ok. 5 tysięcy (Starega-Piasek, 1985:9).

Tworząc sieć pracowników socjalnych, w programie nie rezygnowano z działalności opiekunów społecznych, zakładając jedynie, że w miarę wzrostu liczby pracowników zawodowych podstawową funkcją opiekuna społecznego będzie sygnalizowanie przypadków wymagających pomocy oraz organizacja drobnych form pomocy siłami środowiska. Opiekun społeczny miał być reprezentantem i osobą dbającą o uwzględnienie potrzeb tego środowiska, w którym sam mieszka i działa społecznie. Natomiast rozpoznanie potrzeb oraz ustalanie wspólnie z zainteresowanym planu pomocy musi

należać do aparatu fachowego, posiadającego odpowiedni zasób wiedzy teoretycznej i umiejętności praktycznych (Oleszczyńska, 1978:25).

Równocześnie pojawiały się nowe koncepcje dotyczące zarówno roli, jak i statusu pracownika socjalnego. Miał on być lokalnym politykiem społecznym, który dzięki dokładnemu rozpoznaniu terenu i środowiska, sytuacji i problemów społecznych na danym terenie podejmie się bezpośrednio lub pośrednio doprowadzić do sytuacji, w której ludzie tu zamieszkali będą mogli zaspokajać swoje potrzeby, żyć i rozwijać się, a w sytuacji indywidualnego kryzysu uzyskają pomoc i wsparcie (Staręga-Piasek, 1985:8). Najważniejszym długofalowym celem oddziaływania pracownika socjalnego miało być postępowanie profilaktyczne, chroniące jednostki i grupy przed zagrożeniami (Marynowicz-Hetka, 1977:5). Powoli zmieniała się definicja roli i zadań pracownika socjalnego. Nie ograniczano go tylko do roli dystrybutora świadczeń z pomocy społecznej. Projekt eksponował pracownika socjalnego jak organizatora działań na poziomie środowiska lokalnego, promotora wszelkich inicjatyw i działań społecznych, których celem jest zapobieganie powstawaniu sytuacji wymagających ingerencji instytucji pomocy społecznej.

Dopiero jednak nowa ustawa o pomocy społecznej z 29 listopada 1990 r. dała prawne możliwości realizacji nowego modelu pracownika socjalnego jako osoby kształtującej lokalną politykę społeczną poprzez „aktywne uczestniczenie w planowaniu, wprowadzaniu oraz rozwijaniu usług i programów społecznych, niezbędnych do zaspokojenia potrzeb społecznych różnych osób i grup z różnorodnymi problemami i aspiracjami” (*Charakterystyka zawodu pracownika socjalnego dla potrzeb opracowania programu szkół (wydziałów) pracowników socjalnych*, 1994:54).

4. PRACOWNIK SOCJALNY – WSPÓŁCZESNA KONCEPCJA ZAWODU

Przemiany społeczne zachodzące w Polsce pod koniec lat osiemdziesiątych objęły swymi wpływami również organizację i strukturę instytucji pomocy społecznej. Tłem dla tych zmian były postanowienia podjęte w toku obrad „okrągłego stołu” przez podzespół do spraw reformy pomocy społecznej (Fudała, 1991:27).

Rok 1990 miał przełomowe znaczenie zarówno dla organizacji i funkcjonowania całego kraju, jak i resortu pomocy społecznej. W tym bowiem roku w wyniku przeprowadzonej reformy samorządowej sprawy dotyczące wspólnot lokalnych, w tym również i kwestię pomocy społecznej, przekazano

w ręce gmin i samorządów terytorialnych. Natomiast na szczeblu centralnym zadania dotyczące pomocy społecznej przekazano Ministerstwu Pracy i Polityki Socjalnej. Jednocześnie na poziomie gminy i miasta powołano do życia ośrodki pomocy społecznej, zastępujące istniejące wcześniej działy służb społecznych. Jak pisze T. Fudała: „istota reorganizacji polegała na zmianie resortowego podporządkowania oraz przydzieleniu spraw pomocy społecznej administracji samorządowej w wyniku czego [...] pracownicy socjalni stali się pracownikami samorządowymi” (Fudała, 1991:27).

Przyjęta w 1990 r. ustawa o pomocy społecznej wyznaczyła nowe zadania zarówno samej instytucji, jak i zatrudnionym w niej pracownikom socjalnym. Definiując pomoc społeczną jako: „instytucję polityki społecznej państwa mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie ich trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując do tego własne środki, możliwości i uprawnienia” (Dz.U. nr 64, poz. 414), wskazała na nowe priorytety w działalności, już nie opiekuńczej, lecz pomocowej. Celem tak rozumianej pomocy społecznej jest „zaspokajanie niezbędnych potrzeb życiowych osób i rodzin oraz umożliwianie im bytowania w warunkach odpowiadających godności człowieka. Pomoc społeczna powinna w miarę możliwości doprowadzić do życiowego usamodzielnienia się osób i rodzin” (Dz.U. nr 64, poz. 414). Jej celem jest więc usamodzielnianie osób i rodzin, wspieranie ich do samorozwoju i samopomocy, a w działalności tej oczekuje się współdziałania i współpracy osób zainteresowanych.

Do realizacji zadań wynikających z ustawy zobowiązani są pracownicy socjalni zatrudnieni w ośrodkach pomocy społecznej, a od 1999 r. – również w centrach pomocy rodzinie. Liczba zatrudnionych pracowników socjalnych powinna być proporcjonalna do liczby ludności w rejonie w stosunku 1 pracownik na ok. 2 tysiące mieszkańców.

Pracownicy socjalni mogą być też zatrudniani w innych instytucjach, np. szpitalach, ośrodkach wychowawczych, urzędach pracy, zakładach karnych oraz innych jednostkach, w których również realizują zadania pomocy społecznej. Ustawa o pomocy społecznej, określająca nowe ramy prawne aktywności zawodowej pracowników socjalnych, dała im nowe możliwości i uprawnienia oraz podstawy do dalszego rozwoju i kształtowania tożsamości zawodu pracownika socjalnego.

Po raz drugi – teraz już w nowych warunkach ustrojowych – zawód pracownika socjalnego został włączony do nomenklatury zawodów decyzją Ministra Edukacji Narodowej z 23 lutego 1993 r. w sprawie klasyfikacji zawodów

szkolnictwa zawodowego, z nowym symbolem cyfrowym 2601 (Dz.U. nr 19, poz. 84).

Ustawa o pomocy społecznej po raz pierwszy określiła konkretne wymagania, jakie musi spełniać pracownik socjalny, a mianowicie: „pracownikiem socjalnym może być osoba, która posiada dyplom pracownika socjalnego lub ukończyła studia wyższe o kierunkach: praca socjalna, polityka społeczna, resocjalizacja, socjologia, pedagogika i psychologia. Osoby posiadające wykształcenie wyższe, o kierunkach nie wymienionych, które [...] ukończyły lub rozpoczęły specjalizację z zakresu pracy socjalnej oraz organizacji pomocy społecznej, zachowują lub uzyskują uprawnienia do wykonywania zawodu pracownika socjalnego” (art. 49).

Ustawowe określenie wymagań oraz zobowiązanie pracownika socjalnego do podnoszenia swoich kwalifikacji, a tym samym zawężenie kręgu osób, które mogą wypełniać ten zawód, z jednej strony zapobiegło zatrudnianiu na tym stanowisku osób niekompetentnych, z drugiej – podniosło rangę zawodu. Duże znaczenie miały tu określone w ustawie uprawnienia pracownika socjalnego:

1. prawo pierwszeństwa przy wykonywaniu swoich zadań w urzędach, instytucjach i innych placówkach oraz zobowiązanie organów administracji rządowej i samorządowej do udzielania pracownikowi socjalnemu pomocy w realizacji czynności zawodowych;
2. przyznanie ochrony prawnej przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych;
3. przyznanie dodatkowego urlopu wypoczynkowego pracownikom socjalnym spełniającym określone wymagania.

Symboliczne znaczenie miało ustanowienie Dnia Pracownika Socjalnego (21 listopada) oraz nagrody Ministra Pracy i Polityki Socjalnej przyznawanej za wybitne osiągnięcia w dziedzinie pomocy społecznej. Ogromną wagę dla rozwoju i kształtowania się zawodu miało utworzenie w 1987 r. Polskiego Towarzystwa Pracowników Socjalnych, organizacji, której celem jest:

1. popularyzowanie znaczenia pracy socjalnej;
2. wyjaśnianie roli pracy socjalnej w rozwiązywaniu problemów jednostek, rodzin i grup;
3. tworzenie i stałe doskonalenie modelu pracy socjalnej odpowiadającej aktualnym potrzebom społecznym;
4. umacnianie w pracy socjalnej więzi praktyki z osiągnięciami teorii;
5. kształtowanie wzorowej postawy i wysokiego poziomu etyki zawodowej pracownika socjalnego (Kamińska, 1993:49).

Decydujące znaczenie dla określenia istoty zawodu miała wydana w 1995 r. dokumentacja programowa dla zawodu pracownik socjalny, ustalona decyzją Ministra Pracy i Polityki Socjalnej (Dz.U. nr 6, poz. 44). W dokumentacji tej zawarty jest zarówno obowiązujący, ujednolicony program nauczania w szkołach pracowników socjalnych, jak i opis zawodu obejmujący cele zawodowe, zadania oraz zakres umiejętności niezbędnych do ich realizacji. Precyzyjne wytyczne kształcenia w zakresie pracy socjalnej zawarte w tym dokumencie kreują pożądaną z punktu widzenia państwa wzór osoby pracownika socjalnego (Orłowska, 1998:116-117). W świetle tego dokumentu jawi się zupełnie inny model roli zawodowej pracownika socjalnego. Znacznie rozszerzony został zakres celów, jakie ma do spełnienia pracownik socjalny oraz zadań, jakie powinien realizować w swojej pracy. Cele zawodowe, jakie realizuje pracownik socjalny, są następujące:

1. wspomaganie osób i rodzin we wzmocnieniu lub odzyskaniu możliwie pełnych zdolności życiowych i uczestnictwa w życiu społecznym, co obejmuje:

- a) zapewnienie podstawowych warunków do życia tym, którzy są ich pozbawieni (cel ratowniczy),
- b) zaspokajanie tych potrzeb, które nie mogą być zaspokojone samodzielnie lub w ramach innych instytucji (cel kompensacyjny),
- c) minimalizowanie negatywnego wpływu tych czynników, które nie mogą być zmienione lub usunięte (cel protekcyjny),
- d) osiągnięcie bardziej satysfakcjonującego poziomu i jakości życia poprzez wspomaganie w rozwiązywaniu problemów i pokonywaniu trudności (cel promocyjny);

2. wzmacnianie zdolności grup i społeczności lokalnych do samodzielnego rozwiązywania własnych problemów oraz rozwoju;

3. efektywne organizowanie zróżnicowanych form pomocy oraz zarządzanie nimi, a także rozwijanie właściwej infrastruktury odpowiadającej zmieniającym się potrzebom społecznym (Dz.U. nr 6, poz. 44).

Tak sformułowane cele działania pracownika socjalnego wskazują na to, iż jego rola nie ogranicza się już tylko do pomocy konkretnym osobom lub rodzinom. Ma się on stać lokalnym politykiem społecznym, przekształcającym środowisko tak, aby sprzyjało ono rozwojowi jednostek i grup je zamieszkujących. Realizacja tak określonych celów wymaga podejmowania przez pracownika socjalnego różnorodnych zadań. Są one bezpośrednio związane z udzielaniem pomocy, jak: diagnozowanie, planowanie pomocy i udzielanie jej, prowadzenie poradnictwa dla osób potrzebujących wsparcia i asystowanie

im w rozwiązywaniu swoich problemów. Odrębną grupę zadań stanowią te, które wynikają z roli lokalnego polityka społecznego. Sprowadzają się one do pobudzania społecznej aktywności na rzecz działań pomocowych, inspirowania, wdrażania i realizacji programów społecznych ukierunkowanych na podniesienie jakości życia społeczności lokalnej. Taki charakter zadań pracownika socjalnego i jego otwarcie na społeczność lokalną potwierdziła nowa Ustawa o pomocy społecznej z 12 marca 2004 (Dz.U. nr 64, poz. 593). Przyjęła ona zadania pracownika socjalnego w niezmienionej wersji, co oznacza, iż odpowiadają one społecznym oczekiwaniom.

W toku realizacji określonych wyżej celów działania pracownik socjalny powinien wykazać się wieloma umiejętnościami, które umożliwiają mu profesjonalne świadczenie pomocy. Należą do nich: umiejętności metodologiczne, społeczne, związane ze stosowaniem wiedzy z zakresu prawa, umiejętność wskazywania kompetentnych instytucji pomocowych, umiejętności menedżerskie, podejmowania decyzji i szybkiej interwencji socjalnej, umiejętność stosowania w praktyce wiedzy naukowej, umiejętność wykorzystania zdobytych techniki podczas wykonywania pracy zawodowej, a nawet umiejętność korzystania z obcojęzycznej literatury fachowej umożliwiającej dalsze doskonalenie zawodowe (Dz.U. nr 6, poz. 44).

Umiejętności te odpowiadają równie szerokiemu zakresowi zadań, jakie ma do zrealizowania współczesny pracownik socjalny. Dzięki tym umiejętnościom będzie mógł właściwie kreować rzeczywistość społeczną, bowiem praca socjalna, którą realizują pracownicy socjalni, jest przecież w myśl nowego jej modelu jednym z bardzo ważnych instrumentów polityki społecznej. Celem działalności pracownika socjalnego jest zapewnienie ładu społecznego i wdrażanie elementarnych zasad sprawiedliwości, a tym samym dbałość o gwarancję przestrzegania niezbywalnego prawa każdego człowieka do godnego życia. Ma on diagnozować, wspierać i kompensować nierówności i dysfunkcje w codziennej egzystencji jednostek, grup i całych społeczności (Trafiałek, 2000:21).

Można zaryzykować twierdzenie, iż zadaniem pracownika socjalnego jest integracja społeczna na poziomie lokalnym. M. Chodkowska, przytaczając socjologiczne rozumienie integracji, definiuje ją jako: „scalanie jednostek i podgrup w szersze całości zdolne do prawidłowego funkcjonowania. To prawidłowe funkcjonowanie oznacza koegzystencję, wzajemne dostosowywanie się i eliminowanie konfliktów mogących prowadzić do dezintegracji” (Chodkowska, 1999:34-35). Codzienne działania pracownika socjalnego mają przecież na celu integrację ze społeczeństwem jednostek i grup, które chwilowo,

z różnych przyczyn, znalazły się na uboczu życia społecznego (bezrobotni, alkoholicy, więźniowie itp.)

Aby móc sprostać takim wyzwaniom, pracownik socjalny powinien odznaczać się szeroką wiedzą i umiejętnościami z takich dziedzin, jak: polityka społeczna, psychologia, socjologia, pedagogika społeczna, etyka, prawo, metodyka pracy socjalnej, gerontologia, medycyna społeczna i rehabilitacja. Ponadto powinien rozwijać zainteresowania problematyką społeczną, odpowiednio kształtować swoją kulturę osobistą i etykę zawodową oraz posiadać nawyk ustawicznego uzupełniania wiedzy i stale przyczyniać się do jej rozwoju (Dz.U. nr 6, poz. 44).

Osoby wykonujące zawód pracownika socjalnego mają każdego dnia do czynienia z tak delikatną „materią zawodową”, jaką jest ludzki los i życie. Dlatego też wobec pracownika socjalnego kierowanych jest wiele wymagań natury etycznej. Naczelną zasadą aksjologiczną w pracy socjalnej jest kierowanie się bezwzględnym dobrem człowieka (klienta), a nie innymi kryteriami zawodowej efektywności. Ogólny wymóg pragmatyczny sprowadza się zaś do tego, aby zajmował się przede wszystkim „dynamiką społeczną”, a więc przede wszystkim stosunkami pomiędzy różnymi podmiotami życia społecznego, a nie tylko nimi samymi (Dz.U. nr 6, poz. 44).

Działanie socjalne jest zespoleniem realizacji zasad etycznych i prakseologicznych (Szatur-Jaworska, 1995:117), w którym niezbędne jest przestrzeganie szczególnych wartości. Dlatego też pracownicy socjalni zarówno w kontaktach z klientem, jak i ze współpracownikami powinni przestrzegać wielu zasad. W profesjonalnej relacji z klientem pracownik socjalny powinien zbudować wzajemne zaufanie oparte na życzliwości i otwartości, nie stosując żadnych praktyk dyskryminujących. Również w kontaktach ze współpracownikami cechować go powinna postawa życzliwości, szacunku dla doświadczeń kolegów i respektowania ewentualnych różnic w poglądach.

Pracownik socjalny ma także zobowiązania wobec swojej profesji. Nie powinien podejmować zachowań, które mogą narazić na szwank społeczne postrzeganie zawodu. W pracy kierować się powinien standardami zawodowymi, a ludzkie problemy rozwiązywać, opierając się na kontrolowanym stosowaniu wiedzy naukowej (*Charakterystyka zawodu pracownika socjalnego dla potrzeb opracowania programu szkół (wydziałów) pracowników socjalnych*, 1994).

Ten swoisty dekalog zasad etycznych (zaprezentowany jedynie skrótowo), których w swojej pracy przestrzegać musi pracownik socjalny, stanowi bardzo ważny element jego roli zawodowej. Na tyle ważny, iż znalazł swoje od-

zwierciedlenie w kodeksie etycznym pracowników socjalnych, którego projekt został przygotowany w 1991 r. przez Polskie Towarzystwo Pracowników Socjalnych, istniejące od 1987 r. Niestety, po dzień dzisiejszy projekt ten nie został zatwierdzony i prawnie usankcjonowany jako obowiązująca deontologia zawodu. Jego istnienie jednak i sformułowane w nim zasady pracy, zakres odpowiedzialności pracownika socjalnego wobec klienta, współpracowników, pracodawcy, własnego zawodu i społeczeństwa – świadczą o tym, iż tworzy się solidne, obowiązujące wszystkich pracowników podstawy funkcjonowania w tej roli zawodowej. Skodyfikowane zasady etyczne powinny służyć jako wskazówki dla pracowników socjalnych w ich rozmaitych rolach i kontaktach na różnych płaszczyznach odpowiedzialności (Rybczyńska, Olszak-Krzyżanowska, 1995:129).

Koncepcja zawodu pracownika socjalnego podlega cały czas modyfikacji wraz z przemianami zachodzącymi w społeczeństwie polskim. To ono stawia coraz to nowe wyzwania pracownikom socjalnym, bo przecież głównym ich zadaniem jest reagowanie na zmiany społeczne i łagodzenie ich skutków. Im radykalniejsze są te zmiany, tym trudniejsze zadania stoją przed pracownikami socjalnymi i tym większym profesjonalizmem w swoim działaniu muszą się oni wykazać.

Według J. Kwaśniewskiego treść roli pracownika socjalnego jest ciągle w trakcie istotnych przemian. Jest to spowodowane zarówno zmianami dokonującymi się w strukturze problemów społecznych, zmianą miejsca instytucji pomocy społecznej w systemie instytucji państwowych, zmianami ustrojowymi, prawnymi i ekonomicznymi, jak i związanymi z tym przemianami filozofii pracy socjalnej (Kwaśniewski, 1995:11).

Przede wszystkim zmienia się charakter roli pracownika socjalnego: z roli opiekuńczej na rolę doradczą, wspierającą, stymulującą do samorozwoju. Jednocześnie podkreśla się aktywność i współpracę podopiecznego (klienta) w rozwiązywaniu jego trudnej sytuacji życiowej. Taki kierunek przemian można zaobserwować w całej pomocy społecznej. Obrazuje to nawet zmiana nazewnictwa: z opieki społecznej na pomoc społeczną, z opiekuna społecznego na pracownika socjalnego.

Zmienia się zakres zadań osób realizujących działania pomocowe. Opiekun społeczny obejmował swoją działalnością konkretne osoby bądź rodziny – współczesny pracownik socjalny jest odpowiedzialny za całe środowisko lokalne. Ma być lokalnym politykiem kształtującym możliwości rozwoju tego środowiska i osób je zamieszkujących oraz umożliwienie im bytowania w warunkach odpowiadających godności człowieka. Współczesny pracownik socjal-

ny to nie tylko dysponent środków finansowych na pomoc – to aktywny inicjator programów socjalnych, angażujący do współpracy różne instytucje i organizacje, umiejętnie diagnozujący środowisko i rozwiązujący jego problemy. Współcześnie w dużej mierze na pracownikach socjalnych spoczywa rola zintegrowania ze społecznością grup i ludzi upośledzonych społecznie, o słabej kondycji społecznej, także rola przywrócenia członkom społeczności lokalnej utraconego poczucia własnej podmiotowości, a co za tym idzie – ukształtowania w nich poczucia obywatelstwa (Faliszek, 1996:26). Pracownik socjalny pełni funkcję „pośrednika” między społeczeństwem a człowiekiem (klientem) (Van der Laan Geert, 1998:31).

Współcześnie zaobserwować można postępującą profesjonalizację tej specjalności. Do udzielania pomocy nie wystarczy już tylko dobra wola i chęć; niezbędne są bardzo konkretnie określone kompetencje (wiedza i umiejętności), dzięki którym pracownik socjalny będzie rozumiał specyfikę zjawisk społecznych i potrafił efektywnie wpływać zarówno na los jednostki, grup społecznych, jak i całych środowisk społecznych. Będzie wykorzystywał metody pracy socjalnej, dzięki którym stanie się ona skuteczna i efektywna. Osoby wykonujące ten zawód muszą się legitymować odpowiednim wykształceniem i są ustawowo zobowiązane do podnoszenia swoich kwalifikacji i rozwoju wiedzy zawodowej. Pracownik socjalny stał się profesjonalnym „pomagaczem”, kompetentnym i teoretycznie przygotowanym do wypełnienia swojej roli i wykorzystującym dorobek wiedzy naukowej w działalności praktycznej.

Dążenie do profesjonalizmu w zawodzie nie ogranicza się tylko do pragmatyzmu i podnoszenia efektywności pracy. Wyraża się również tworzeniem zasad etyki zawodowej, bezwzględnie obowiązującej osoby go wykonujące. Przestrzeganie standardów etycznych w zawodzie, w którym pracuje się z drugim człowiekiem i na jego rzecz, jest bardzo ważnym elementem modelu roli zawodowej. Jest również nieodłącznym elementem procesu profesjonalizacji. Pracownicy socjalni mają świadomość tego, że są częścią profesji będącej nośnikiem szczególnych wartości (Cournoyer, Klein, 2000:24).

We współczesnej koncepcji zawodu nie zapomina się również o predyspozycjach osobowościowych, bez których niemożliwa byłaby praca w tym szczególnym zawodzie. Bez takich bowiem cech, jak: ciepło, sprawność działania, wrażliwość, dar przekonywania, empatia, świadomość, wiedza, praktyczne nastawienie i autentyczność – nie można być dobrym pracownikiem socjalnym (Davies, 1995:113).

Współczesną tendencją w postrzeganiu zawodu pracownika socjalnego jest ponowne zwrócenie uwagi na szczególną specyfikę zawodu – służby, zawodu-

-powołania, gdyż: „optymalna wartość pracy zawodowej nie wynika [...] wyłącznie z wiedzy merytorycznej pracownika socjalnego, lecz stanowi funkcję jedności jego kwalifikacji i motywacji” (Kawula, 1995:28). Jednak służba nie jest już rozumiana w tradycyjny sposób odpowiadający relacji „pan-sługa”. Jest to gotowość do podjęcia wszelkich działań – możliwych w granicach posiadanych uprawnień – których celem jest zapewnienie stymulacji w procesie zaspokajania potrzeb beneficjenta oraz tworzenie warunków umożliwiających mu osiągnięcie zdolności do samodzielnego zaspokajania potrzeb (Żukiewicz, 2002:398). Owa służba społeczna powinna przybierać postać coraz bardziej sprecyzowanej misji profesjonalnej, w której zawarte są zarówno zobowiązania, zakres odpowiedzialności, jak i prawa pracowników socjalnych (Frysztański, 2001:15).

Praca socjalna stała się zawodem, oficjalnie funkcjonującym w nomenklaturze zawodów, posiadającym ośrodki kształcenia, z ustawowo określonym zakresem zadań i obowiązków i organizacją zawodową – Towarzystwem Pracowników Socjalnych. Nie uległy jednak zapomnieniu, a nawet w ostatnich latach są coraz bardziej akcentowane, etyczne aspekty tego zawodu i wartości, którym on służy, bowiem w „zawodach tożsamych z misją kwestia wartości ma znaczenie pierwszoplanowe, przedstawiając zbiór ideałów, celów i standardów postępowania” (Olszak-Krzyżanowska, 1993:86).

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Decyzja nr 7 Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 4 października 1995 w sprawie ustalenia dokumentacji programowej dla zawodu pracownik socjalny (Dz.U. MPiPS nr 6, poz. 44).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 lutego 1993 roku w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego (Dz.U. nr 19, poz. 84).
- Rozporządzenie Ministra pracy i Opieki Społecznej z dnia 11 IV 1929 wydane w porozumieniu z Ministrem spraw Wewnętrznych w sprawie ustanowienia opiekunów społecznych i sposobu wykonywania przez nich obowiązków (Dz.U.R.P. nr 30, poz. 291).

- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Pracy i Opieki Społecznej z dnia 2 V 1929 r. o współdziałaniu Organów Policji Państwowej z Opiekunami Społecznymi.
- Rozporządzenie Prezydenta R.P. z dnia 6 III 1928 r. o opiekunach społecznych i komisjach opieki społecznej (Dz.U. nr 29, poz. 267).
- Uchwała Nr 92 Rady Ministrów z dnia 5 marca 1959 r. w sprawie powołania opiekunów społecznych (MP nr 32, poz. 145).
- Ustawa o opiece społecznej z dnia 16 sierpnia 1923 roku (Dz.U.R.P. nr 92, poz. 726).
- Ustawa o pomocy społecznej z dn. 29 listopada 1990 (Dz.U. nr 64. poz. 414).
- Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 (Dz.U. nr 64, poz. 593).
- Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 4 listopada 1966 roku (nr SZS2-0101-48/66) w sprawie zmiany nomenklatury zawodów i specjalności, do których przygotowują szkoły zawodowe (Dz.U. Min. Ośw., nr 16, poz. 193).
- Zarządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 27 października 1959 r. zakresie i trybie działania opiekunów społecznych (MP nr 92, poz. 496).

Opracowania

- B u k s d o r f A., 1965, Zawód: opiekun społeczny, „Trybuna Ludu” nr 40, s. 2. Charakterystyka zawodu pracownika socjalnego dla potrzeb opracowania programu szkół (wydziałów) pracowników socjalnych, 1994, „Praca Socjalna” nr 2, s. 53-60.
- C h o d k o w s k a M., 1999, Socjopedagogika specjalna – założenia i kierunki badań, W: M. C h o d k o w s k a (red.), Interdyscyplinarność w teorii i praktyce pedagogiki specjalnej, Lublin: Wyd. UMCS.
- C o u r n o y e r D. E., K l e i n W. C., 2000, Research Methods for Social Work, London: Allyn and Bacon.
- D a v i e s M., 1995, Czerpanie przez pracownika socjalnego z zasobów własnego „ja”, w: J. K w a ś n i e w s k i (red.), Praca socjalna, pomoc społeczna, Warszawa: Interart.
- D i n t e r H., 1947, Zagadnienie personelu w opiece społecznej, „Praca i Opieka Społeczna” nr 4, s. 286-294.
- F r y s z t a c k i K., 2001, Praca socjalna wobec pytań i wyzwań, „Praca Socjalna” nr 3, s. 13-19.
- F u d a ł a T., 1991, Sytuacja pracowników socjalnych, „Polityka Społeczna” nr 3, s. 27-28.
- G ł a d k o w s k a M., 1995, Opieka społeczna w Warszawie 1923-1947. Opracowania i materiały, Warszawa: Interart.
- G ó r a W. A., 1989, Tradycje opieki i pomocy społecznej w Polsce, „Praca Socjalna” nr 2, s. 22-34.
- G r a b a - Ł ę c k i W., 1936, Zagadnienia organizacyjne Opiekunów Społecznych w m. st. Warszawie, „Opiekun Społeczny” nr 1, s. 3-7.

- K a m i ń s k a J., 1993, Kadra środowiskowa pomocy społecznej, w: Pomoc społeczna na szczeblu lokalnym, Konferencja w Piwnicznej, 16-17 listopada 1992, Warszawa: FSZ.
- K a w u l a S., 1995, Pedagogika społeczna jako przedmiot studiów, Olsztyn-Gdańsk.
- K u c z k o w s k a I., 1959, Rola i zadania opiekunów społecznych, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” nr 7-8, s. 110-120.
- K w a ś n i e w s k i J. (red.), 1995, Praca socjalna, pomoc społeczna, Warszawa: Interart.
- L e p a l c z y k I., M a r y n o w i c z - H e t k a E., 1990, Tradycja i sytuacja aktualna w kształceniu pracowników socjalnych w Polsce, „Praca Socjalna” nr 1-2, s. 6-17.
- L e p a l c z y k I., M a r y n o w i c z - H e t k a E., 2001, Historical portraits of important European leaders in social work. Helena Radlińska (1879-1954) – Poland, A portrait of the Person, Researcher, Teacher and Social Activist, „European Journal of Social Work” vol. 4, no. 2, pp. 191-210.
- Ł o p a t o J., 1982, Miłosierdzie i dobroczynność w Polsce, „Polityka Społeczna” nr 5, s. 24-27.
- Ł o p a t o J., 1982a, Rodowód pomocy społecznej, „Polityka Społeczna” nr 4, s. 19-21.
- Ł o p a t o J., 1985, Rozważania nad pojęciem pomocy społecznej, „Polityka Społeczna” nr 11-12, s. 1-5.
- Ł o p a t o J., 1987, Zarys rozwoju pomocy społecznej w Polsce Ludowej, „Polityka Społeczna” nr 10, s. 8-13.
- M a r y n o w i c z - H e t k a E., 1977, Warsztat pracownika socjalnego, Warszawa: Inst. Wyd. CRZZ.
- M a t e y M., 1988, Status pracownika socjalnego w Polsce, „Zeszyty Naukowe Instytutu Prawa Sądowego” nr 30, s. 34-41.
- M i k u l s k i J., G u l d a Cz., 1981, Służby socjalne w Polsce, Warszawa: Inst. Wyd. CRZZ.
- M i l l e r ó w n a - C s o r b o w a H., 1947, O kształceniu pracowników społecznych, „Opiekun Społeczny” nr 1, s. 14-26.
- O l e s z c z y ń s k a A., 1978, Pracownik socjalny w pomocy społecznej, Warszawa: Inst. Wyd. CRZZ.
- O l s z a k - K r z y ż a n o w s k a B., 1993, Pracownik socjalny – zawód czy misja, w: M. F i c (red.), Pracownik socjalny a lokalny rynek pracy, Zielona Góra: Wyd. WSP.
- O r ł o w s k a M., 1998, Antropotechnika w pracy socjalnej, w: M. O r ł o w s k a, L. M a l i n o w s k i (red.), Praca socjalna w poszukiwaniu metod i narzędzi, Warszawa: Wyd. Żak.
- R a d l i ń s k a H., 1947, Istota i zakres służby społecznej, „Opiekun Społeczny” nr 5-6, s. 224-230.
- R a d l i ń s k a H., 1947, Zagadnienia opieki społecznej, „Praca i Opieka Społeczna” nr 4, s. 277-285.

- R y b c z y ń s k a D. A., O l s z a k - K r z y ż a n o w s k a B., 1995, Aksjologia pracy socjalnej – wybrane zagadnienia. Warszawa: Wyd. Scholar.
- S c h u l t z I., 1938, Postawa pracownika społecznego, „Opiekun Społeczny” nr 12, s. 95-100.
- S t a r c z e w s k i J., 1936, Pierwszy rok działalności Opiekunów Społecznych w Stolicy, „Opiekun Społeczny” nr 1, s. 7-10.
- S t a r c z e w s k i J., 1938, Geneza Ośrodków Zdrowia i Opieki, „Opiekun Społeczny” nr 12, s. 1-3.
- S t a r c z e w s k i J., 1938, Ustawodawstwo o Opiece społecznej, „Opiekun Społeczny” nr 10, s. 1-6.
- S t a r ę g a - P i a s e k J., 1985, Pracownik socjalny w pomocy społecznej, „Polityka Społeczna” nr 11-12, s. 8-11.
- S z a t u r - J a w o r s k a B., 1995, Teoretyczne podstawy pracy socjalnej w: T. P i l c h, I. L e p a l c z y k (red.), Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie, Warszawa: Wyd. Żak.
- S z y m a ń s k a H., 1946, Rola i zadania higieny psychicznej w życiu pracownika społecznego, „Opiekun Społeczny” nr 9-10, s. 24-30.
- T h e i s s W., 1992, Bojownik – instruktor - profesjonalista. Z tradycji zawodu pracownika socjalnego w Polsce „Praca Socjalna” nr 1, s. 47-59.
- T h e i s s W., 1997, Radlińska, Warszawa: Wyd. Żak.
- T r a f i a ł e k E., 2000, Podstawy pracy socjalnej, Kielce: Wszechnica Świętokrzyska.
- T r a f i a ł e k E., 2001, Helena Radlińska (1879-1954), w: L. F r a c k i e - w i c z (red.), Przeszłość dla przyszłości, Katowice: Wyd. Śląsk.
- V a n d e r L a a n G., 1998, The professional role of social work in a market environment, „European Journal of Social Work” vol. 1, no 1, pp. 31-40.
- W ó d z K., 1982, Służby społeczne w Polsce. Geneza, kierunki rozwoju, metody pracy, Katowice: Wyd. Uniwersytet Śląski.
- W ó d z K., 1998, Praca socjalna w środowisku zamieszkania, Katowice: Wyd. Śląsk.
- Ż u k i e w i c z A., 2002, Pracownicy socjalni w służbie pomocy społecznej, w: R. S t a n k i e w i c z (red.), Nauczyciel – opiekun – wychowawca (tradycje, terażniejszość, nowe wyzwania), Poznań–Zielona Góra: Eruditus.

THE SOCIAL WORKER IN THE SYSTEM OF SOCIAL AID.
THE CONCEPTION OF HIS PROFESSIONAL ROLE

S u m m a r y

The article presents the history of the social worker in the system of social aid in Poland. Reflection on the changing conception of the job of the social worker and on the changes of his professional role along with the institutionalization and professionalization of the job is the main motif of the considerations.

In the first part of the article the idea and traditions of social work are briefly outlined, which is an introduction to a discussion of the history of the function of the social worker (initially 'social curator') in the institutional system of social aid.

Starting from the social curator in Poland before World War II, through the personnel of social aid in the period of the Polish People's Republic, and ending with the social worker in the contemporary Republic of Poland – the article discusses the institutional position of the people who do the job, the changing range of the job's tasks and the profile of the professional role that is a response to social expectations. In the article attention is paid to the fact that ever more is required from social workers as far as their professional and ethical competence is concerned, but also to the broadening scope of tasks and responsibility of the social worker who, in the contemporary conception of the job, is to fulfill the function of the local social politician.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: pracownik socjalny, pomoc społeczna.

Key words: social worker, social aid.